

електроенергия от всеки окръг спрямо общото производство на електроенергия в Румъния, а R е степента на профилиране, изразяваща съотношение на произведената електроенергия от всеки окръг спрямо общата промишлена продукция на съответния окръг²⁴, установяваме, че и сега Констанца и Тулча са на едно от последните места. Тази класация ще претърпи промени едва след влизането в действие на пълните мощности на АЕЦ "Черна вода", което все още се бави поради причини от финансов и социален характер.

Важни икономогеографски фактори, от които зависи стопанският просперитет на добруджанските окръзи, са широкият излаз към Черно море, река Дунав и наскоро прокопаният канал Черна вода — Констанца, на който се възлагат надежди за активизиране на хинтерланда на пристанището. Засега обаче трудно се забелязват симптомите на "стопанската възбуда". Добруджа все още продължава да бъде икономическия ариергард на Румъния.

БЕЛЕЖКИ

¹ Дерменджиев, А. Опит за промишлено райониране на Румъния. — Изв. на БГД, Т. XXX, 1991.

² Rutherford, B. Rumänien verbreitert Energiebasis. B. 1987, p. 37.

³ Sandru, Y. Roumânia. Geografie economică. București, 1978, p. 362.

⁴ Radulescu, V. Dezvoltarea aplicațiilor electriceității în România. — Ystoria energeticii, București, 1981, p. 276.

⁵ Cișman, A., Boțan, V. Considerațiuni asupra posibilităților de folosire a energiei vântului în România. Rev. V., Constanța, 1948.

⁶ Dinculescu, C. Electrificarea României de la primele începuturi. Pina la anul 1950. București, 1981, p. 23.

⁷ Tufescu, V. România. București, 1974, p. 346.

⁸ Пак там..., p. 350.

⁹ Ystoria energeticii și electrotehnicii în România. Vol. I. Coord. C. Dinculescu. București, 1981, p. 207.

¹⁰ Пак там, с. 208.

¹¹ Лэзэреску, Д. Потенциал новых энергоресурсов. — Румыния, 1980, № 3, с. 37.

¹² Пак там, с. 38.

¹³ Ystoria energeticii și electrotehnicii în România. Vol. I, p. 209, 365.

¹⁴ Holan, A., Ghica, G., Simboan, Sm. Baza energetică. — Geografia economică a ramurilor economice naționale a RPR. Geografia economică a RPR. B., 1957, p. 55.

¹⁵ Tufescu, V. România. București, 1974, p. 346.

¹⁶ Holan, A., Ghica, G., Simboan, Sm. Baza energetică... p. 53.

¹⁷ Пак там, с. 53.

¹⁸ Пак там, с. 56.

¹⁹ Пак там, с. 58.

²⁰ Sandru, Y. România. Geografie economică. București, 1978, p. 101; Holan, A., Ghica, G., Simboan, Sm. Op. cit., p. 58.

²¹ Ystoria energeticii și electrotehnicii în România. Vol. I. p. 201.

²² Пак там, с. 204.

²³ Пак там, с. 365.

²⁴ Дерменджиев, А. Състояние и проблеми в развитието на електроенергетиката на СР Румъния. — Изв. на БГД, Т. XXVII, 1989, с. 182.

ИЗДАНИЯТА НА БОЛГРАДСКАТА ПЕЧАТНИЦА /1861-1876/ И ИСТОРИЯТА НА НОВОБЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК

РУСИН РУСИНОВ

Бързият икономически подем сред българите от Бесарабия около средата на XIX в., преселили се масово там няколко десетилетия по-рано, за да избегнат репресивните мерки на турските власти особено след руско-турските войни /1806—1812, 1828—1830/, е предпоставка за пораждане на желание да бъде открито училище, в което да продължават обучението си децата след завършване на местно училище. Идеята постепенно узрява и се реализира през 1858 г. с откриване на Централното българско училище в гр. Болград, превърнал се в основно административно и културно средище за българите от района. Болградското училище, станало популярно като Болградската гимназия, е със седемгодишен срок на обучение /в две степени/. Негов временен директор е Сава Радулов — известен тогава учител, учебникар и книжар.

Но училището истински се утвърждава и дейността му се разраства, когато за директор е назначен Димитър Мутев /1859/, останал на този пост до края на живота си /1864/. Той е една от най-високо образованите и културни личности сред българската интелигенция по онова време. Слушал е лекции по физика, естествена история и метеорология в Берлинския университет, където е написал и докторска дисертация. Говорел е девет езика. Преди да дойде в Болград и да поеме ръководството на училището, редактира сп. "Български книжици" в Цариград, превежда книгата "Чичева Томова колиба" от Х. Б. Стоу /Цариград-Галата, 1858/, публикува статиите "Народна книжнина и българска старина" /1858/, "За летоислението или хронологията" /1859/, записва народни песни и пословици, публикувани от И. И. Срезневски в "Паметници и образци народнаго языка и словестности русских славян" /1856/.

Спечелил си вече име на преводач и книжовник, на човек с културни и научни интереси, Д. Мутев не само привлича за учители в Болградската гимназия млади българи, получили високо образование в чуждестранни университети, като напр. Васил Попович /учител по български език и литература/, Теодосий Икономов /учител по черковнославянски език/, Иван Филипов /учител по математика/ и

др., но и издига равнището на обучение и подготовка на учениците. Желанието му е да превърне Болградската гимназия в учебен, просветен и културен център не само за бесарабските българи, но да привлече и ученолюбиви българчета от вътрешността на страната, където не е имало условия за откриване на българска гимназия.

Превръщането на Болградската гимназия в общобългарско училище и в общобългарски културен център предполага към нея да бъде създаден не само пансион, но да бъде открита и печатница, в която да се отпечатват не само учебници и учебни помагала на български език, но да се издават и други книги, както и периодични издания. Замисълът за обзавеждане на печатница принадлежи на Д. Мутев, с неговите непосредни усилия и грижи се и осъществява начинанието през 1861 г.

Печатницата към Болградската гимназия съществува 18 години, като през това време в нея са отпечатани 61 български книги. За тогавашните условия цифрата никак не е малка. По години отпечатаните книги, включително и преизданията, се разпределят така: 1861 г. — 3, 1862 г. — 3, 1863 г. — 6, 1864 г. — 11, 1865 г. — 9, 1866 г. — 6, 1867 г. — 5, 1868 г. — 3, 1869 г. — 2, 1870 г. — 3, 1871 г. — 2, 1872 г. — 1, 1873 г. — 2, 1875 г. — 3, 1876 г. — 2. Най-много книги в печатницата към Болградската гимназия издава Сава Радулов /11 книги/, който отначало е и управител на печатницата, следват Павел Калянджи с 5 книги, Васил Берон с 3 книги, Ил. Р. Блъсков с 2 книги. Тук отпечатват свои книги още и Т. Икономов, С. Доброплодни, д-р Г. Миркович, Д. Тошкович, П. Кисимов, К. Търновски, В. Чолаков, Хр. Мавридов, Д. Начев, Ив. Иванов. Последните двама са родени в Болград и са възпитаници на Болградската гимназия. Иван Иванов¹ /да не се смесва с Иван Степанович Иванов, брат на П. Калянджи/ отпечатва "Сказания за страданията и чудесата святаго славнаго великомученика и победоносца Георгия" /1867/, публикува в сп. "Общ труд" /1865/, записани в Болград коледни песни, сътрудници и на други издания — "Дунавска зора" /1869/, "Македония" /1869/ и др. Димитър Начев, учил медицина във Вюрцбург, Берлин и Париж, работил като лекар и учител в родния си град, отпечатва "Понятие за хигиена. Лекции, четени в Болградското централно училище" /1875/. За книгата положително се отзовава и Хр. Ботев във в. "Знаме": "Тази книжка носи заглавие "Понятие за хигиената" и е написана с един доста понятен и увлекателен език. Ние с особено удоволствие прочетохме лекциите на младият доктор и учител и съжалихме само това, че г. Начев не е дал по-широки размери на своят твърде интересен предмет. Но и в такъв обем г. Начев е показал множество популярни истини, които са така необходими за българинът, който знае да работи, но не знае да живее"².

Освен книги в печатницата на Болградската гимназия се печатат и няколко периодични издания: "Духовни книжки за поучение на всяк християнин" /1864—1868/, уреждано от Р. И. Блъсков, "Общ труд. Повременно книжовно списание"

/1868/, уреждано и издавано от Т. Икономов, "Пътник. Лист за книжевност, полезна забава и търговия" /1870/, стопанин редактор Б. Запрянов, "Български глас. Вестник политически и книжовни" /1876—1877/, редактиран от К. Тулешков.

Както вече се казва, отначало дълги години ръководител на печатницата е Сава Радулов, след това заменен от Киро Тулешков. Нито единият, нито другият са споделили някъде разбиранията си за националното българско книжовно-езиково строителство. Очевидно те са споделяли ширещата се тогава идея — всеки български книжовник да пише на наречието, което познава най-добре, да сподели свободно мнението си за устройството на книжовния език, за да може следващото поколение книжовни дейци да отбере онова, което е "най-право", и да се стигне до единен книжовен език. Няма никакви сведения, че ръководителите на печатницата са изисквали от авторите да спазват определени книжовно-езикови и правописни норми, възприети в училището.

Печатницата към Болградската гимназия издава учебници и книги на автори, в това число и преводачи, произхождащи от различни говорни области, напр. С. Радулов е от Панагюрище, П. Калянджи от Лясковец, Т. Икономов от Свищов, П. Кисимов от Търново, С. Доброплодни и д-р Георги Миркович от Сливен, В. Берон от Котел, Ил. Р. Блъсков от Клисурса и др. Езикът на книжовниците не е подлаган на преднамерена нормализация, всеки един от тях се придържа към норми, към които е бил привикнал преди това. Изборът на книжовниците върху Болградската печатница се извършва поради различни причини — едни работят в гимназията, други намират, че тук им е по-изгодно да печатат книгите си, трети ползват услугите на близки и приятели, четвърти избягват турската цензура и т. н. Авторът на "Изгубена Станка" /1865/, отпечатана в болградската печатница, Ил. Р. Блъсков разказва в спомените си: "Печата се в Болград през годината 1865 от баща ми, който тогава бе учител в Болградското българско училище. Печати се на негово име, защото се боех да не бъда компрометиран пред турското правителство, понеже в съчинението ми имаше кървави сблъсквания и победи от страна на българи срещу турци"³.

Книжовниците, които се ориентират към болградската печатница, произхождат от източнобългарски говорни области и езикът на книгите им, казано най-общо, е еднакъв или близък с езика на преобладаващата българска книжнина, печатана другаде. Езикът на книгите, отпечатани в Болград, съвпада в най-общи линии и с езика на местното население, което произхожда от източнобългарски район. Българите в Болград са най-вече преселници от Сливенско и Ямболско. От една страна, протичат нивелационни процеси между двата говора с явен приоритет на сливения говор, а от друга страна, под влияние на училището, интелигенцията и книжнината протича върху основата на сливения говор най-вече процес на формиране на градски болградски говор⁴. Някои негови особености могат да бъдат установени в езика на Д. Начев и Ив. Иванов.

В Болградския просветен и издателски център не се приема изцяло,

последователно нормативният кодекс на нито една от тогавашните книжовноезикови и правописни школи — Пловдивска, Търновска, Каравелова и Дринова. Изключение прави само Киро Тулешков като редактор на в. „Български глас“, който макар и не напълно последователно се придържа към Каравеловата школа. Но родени в различни селища на Източна България, те се придържат към езикови положения, които съвпадат с източнобългарската диалектна база на четирите посочени школи. Иначе според рожденото си място отделни книжовници показват близост с езиковите норми на някоя от школите, напр. езикът на П. Калянджи и на П. Кисимов е близък до езиковата практика на дейците от Търновската школа, на С. Радулов и на В. Чолаков до някои положения на Дриновата школа и пр.

Учителите по български език и литература в Болградската гимназия — В. Попович, П. Теодорович, Т. Икономов, В. Д. Стоянов и др., не обсъждат публично, докато работят в гимназията, въпроси на книжовноезиковото строителство, въпреки че тази проблематика не им е чужда. Към книгите, печатани в Болград, няма предговори или послеслови, в които да се поставят и обсъждат въпроси из книжовното и правописно устройство на българския език, но авторите на някои от тях в предходната си книжовна дейност са засягали такава проблематика. През 1859 г. д-р Васил Берон отпечатва в Букурещ „Първа българско-френска граматика с едно изложение за българското правописание“, където, вземайки повод от „Писма за някои си мъчноти на българското правописание“ /1858/ от Г. Кръстевич, развива личните си разбирания за устройството на българския книжовен език и правопис.⁵ Правописните му разбирания, както и личната му книжовноезикова практика, след като става директор на Болградската гимназия, се приемат, без съмнение, за образец, към който трябва да се стремят учители, ученици, а и издатели. За това допринасят и книгите, печатани в Болград: „Първа българско-немска граматика“ /1868/, „Естествена история първи път на български систематически изложена с приложни забележки и практически изводи“ /1870/. Тук се печатат и словото му, произнесено в памет на равноапостолите Св. св. Кирил и Методий /1866/, както и словата му по случай завършване на учебната година /1866, 1867/.

Преди да бъде назначен за директор на Болградската гимназия /1861—1864/, д-р Г. Миркович печата в Цариград „Кратка и методическа българска граматика“ /1860/, която е позната на учители и ученици в Болград, а може би е била използвана и като учебно помагало.

Следователно двама от директорите на Болградската гимназия са автори на съчинения, в които не само се взема отношение към книжовното и правописното устройство на българския език, но и се предлагат практически решения за установяване на единни норми.

Димитър Мутев не се е изказвал публично /в печата/ по книжовноезикови и правописни въпроси, но от личната му практика в печатните прояви е ясно, че

той е обмислял тези въпроси и е имал за себе си определено езиково поведение. Отпечатък върху издателската практика на болградската печатница оставя редакторската му работа над превода „За длъжностите на човека“ от С. Пелико, направен от Д. Тошкович и отпечатан в Болград през 1862 година.

Книгите на болградската печатница се разпространяват чрез книжарниците в Русе, Пловдив, Велес и др. почти по всички краища на българското езиково землище. Напр. на задната корица на „Учебник за български език“ /1863/ от Сава Радулов се казва: „Тая книга ще се намира за продан: в Пловдив — книгопродавница Хр. Г. Данов и содр.; В Браила — в българското училище; в Болград — у издателя“. От списъци на спомоществатели се узнава, че все пак най-много книги на болградската печатница се разпространяват сред българите от Бесарабия и Добруджа, а също и сред българите в Румъния. Напр. за „Изгубена Станка“ /1865/ от Ил. Р. Блъсков само от Бесарабия се записват около 500 спомоществатели, а броят на допълнително продадените книги вероятно е много по-голям.

От друга страна, в Болград се доставят много книги и периодични издания, идващи от вътрешността на страната или от Румъния /Букурещ, Браила и др./. Усърден разпространител на български книги е С. Радулов. За някои книги броят на спомоществателите от Болград е твърде голям, напр.: 105 души за „Кратка българска история“ /1861/ от Д. Войников, 104 души за „Новобългарска сбирка“ /1863/ от Р. Жинзифов, 74 души за „Кратка всеобща история и прости разкази“ /1861/ от Г. С. Йошев, 32 души за „Халима или баснословни арабски повестности“ /1864/ от Ив. И. Мънзов, 54 души за „Френско-български речник“ /1869/ от Ив. Богоров, 41 души за „История българска“ /1869/ от Г. Кръстевич, 50 души за „Селскоступанска неорганическа и органическа химия“ /1871/ от Д. Енчев, 64 души за превода на Молиеровата комедия „Георги Данден или излъган мъж“ /1872/ и др. В Болград се разпространяват и сп. „Български книжици“ /1859/, сп. „Училище“ /1871—1876/, сп. „Знание“ /1875/, вестниците „Дунавски лебед“ /1860—1861/, „Дунавска зора“ /1868/, „Българска пчела“ /1863/, „Свобода“ /1870—1872/, „Независимост“ /1873/, „Знаме“ /1874—1875/ и др.

Изнесените тук сведения доказват, че като просветен, културен и книжовен център Болград не стои изолиран и уединен от останалите просветни и културни центрове на българите през третата четвърт на XIX в. Езикът на отпечатаните тук книги е неотделим от общия български книжовен език, който се намира в процес на устройване. Книжовниците, които печатат книгите си в Болградската печатница, се вълнуват от същите езикови и правописни проблеми, от които се вълнуват и останалите книжовници. И за тях основен е въпросът как с помощта на книжовната традиция да бъде преодоляно многообразието в говоримата народна реч и да се стигне до единен книжовен език. Но и Болградската гимназия, въпреки че в нея работят високо образовани и талантиливи учители, не успява да се превърне в средище, което да окаже решително въздействие върху характера

и насоката на унификационните процеси, които протичат с различна сила в нашия книжовен език. Причините са много — отдалеченост от метрополията, събиране на учители от различни говорни области, липса на книжовник, около когото да се обединят останалите и да следват книжовноезиковата му практика и др., но това в никакъв случай не омаловажава ролята на книжнината, печатана в Болград, за устройството на българския книжовен език. Но такъв център с регулиращо и унифициращо значение за езика на книжнината не се формира и вътре в страната, тъй като условията за това не са подходящи.

Болградското книжовно средище може да се сравнява с просветни и книжовни средища като Пловдив и Търново, като Цариград и Букурещ, изиграли твърде важна роля в културния и книжовния живот на българите.

Голям брой книги на български език се печатат във Виена, в Белград и други балкански и европейски градове, но в тях българският елемент е слаб, отпечатаните книги се пренасят в България, достигат и до Болград. Съвсем друго е положението с болградската печатница — тя е непосредно свързана с целите и задачите на Болградската гимназия, на училищата по цялата българска езикова територия създадена и управлявана от българи, тя е изцяло обърната към нуждите на българската култура, превърнала се е в част от тази култура.

Откъм език книгите на болградската печатница не са достатъчно добре проучени. По тая причина моите наблюдения и изводи имат предварителен характер. В следващите редове бих желал да попълня някои бели петна, като изнеса наблюдения върху езика на някои автори и книги.

* * *

Както бе съобщено, най-много книги в Болградската печатница издава С а в а Р а д у л о в /около 1817—1887/, роден в Панагюрище. Той учи в Смирна /дн. Измир, Турция/, после в Хилендарския манастир, където е и ръкоположен за дякон, но напуска манастира и постъпва учител в Панагюрище /1841—1842/, основава класно училище в родния си град, едно от първите в страната. Продължава образованието си в Ришельовския лицей в Одеса /1849—1853/, след което е назначен за учител в основното училище в Болград. Участва в организирането на Централното българско училище в Болград и е негов временен директор /1858—1859/. От 1864 до 1868 г. е управител на пансиона и на печатницата, открити към училището.

Книжовната му дейност започва през 1843 г., когато отпечатва в Смирна книгите „Благонравни учения“, „Кратка свещена история“, „Стихийни уроци землеописания“ и „Стихийная аритметика“.

През 1853 г. С. Радулов отпечатва в Одеса „Нравоучение за децата“, книга, която по-късно преиздава на два пъти в Болград /1866, 1871/. Твърде важно място в учебникарското му дело от болградския период се пада на „Учебник за български език, преведен и преработен от подобен руски учебник“ /1863/. За

едно десетилетие той отпечатва още няколко учебника, като някои от тях имат по две, та и по три издания. В тези бележки ще обобща някои наблюдения върху правописните, фонетичните и морфологичните норми, към които се придържа С. Радулов в „Учебник по български език“, тъй като тук е най-верен и последователен спрямо собствените си филологически разбирания.

С. Радулов се придържа към утвърдилата се вече в нашата книжнина гражданска кирилица, в която на етимологична основа се употребяват буквите *ѣ*, *ж*, *ѝ* за отбелязване на вокала [ѣ] и *и*, *ы*, *і* за отбелязване на вокал [и]. Такава графична система използват и дейците на Пловдивската, и на Търновската школа. В духа на практиката на Пловдивската школа С. Радулов писмено разграничава именителен от косвен падеж при имената от женски род в ед. число, напр.:

Петко и Цоньо *сѣдѣхъ* въ класнѣ-тѣ стаж /3/

Свекърва водж донесла. /13/

Сънце-то огрѣва земя-тѣ. /13/

Рыбы-тѣ плуватъ во водж-тѣ. /16/

Подирѣ Крымскѣ-тѣ войнѣ часть отъ Бессарабиѣ ся присоедини съ Молдавиѣ. /33/

За писмената реч на С. Радулов са характерни още и следните нормативни положения:

1. Съчетания *ѣр*, *рѣ* /ѣл, лѣ на мястото на стари сонантни съгласни, напр.: първо /3/, върба /2/, гръмнѣ /76/, мѣлчѣ /76/, Българѣ /50/ и др.; допускат се и отклонения, напр.: дръво /54/, грѣцы /50/, гѣрбѣ /54/ и др.

2. Старобългарската малка носовка /*ѣ*/ се застъпва под влияние на Пловдивската школа, а вероятно и под руско влияние предимно с *я*, но се срещат и случаи с *е*, напр.: *пѣтъ* /53/, *памѣтъ* /54/, *сѣ* /13/, *месо* и др.

3. Меки „окончания“ за 1 л. ед. число и 3 л. мн. число, сегашно време при глаголи от II спрежение /в мн. число формата се пише по различен начин: с *ѣ* — под ударение и с *я* — без ударение /напр.: *грѣмѣ* /76/, *мислѣ* /5/, *вървѣтъ* /XX/, *правѣтъ* /XX/, *се борѣтъ* /76/, *сѣ хранѣтъ* /13/, *градѣтъ* /22/, и др.

4. Образоване на бъдеще време с частицата *ще*, с изключение на формата за 1 л. ед. число, в която се употребява спрегаем глагол *ѣж*, напр.: *ѣж пишѣж*, *ще пишешѣ*, *ще пише*, *ще пишемѣ*, *ще пишете*, *ще пишѣтъ* /121/.

5. Членуване на имената от м. и ж. род в мн. число с *-тѣ*, напр.: *комары-тѣ* /41/, *рыбы-тѣ* /16/, *славеи-тѣ* /40/, *части-тѣ* /XIII/, *думы-тѣ* /XIV/, *хыщны-тѣ звѣрѣ* /13/ и др.

6. Прилагателните имена от м. р. ед. число се членуват с *-ия* /-иѣтъ/, напр.: *на матернѣ-тѣ лѣзыкѣ* /XII/, *на българскѣ-тѣ царѣ* /25/ и др.; като пояснение на подлога прилагателното се употребява в дългата му форма: *Първыи християнскѣ-тѣ царѣ българскѣ-тѣ Борисѣ* /51/.

7. При съществителните имена от м. род ед. число се употребява предимно пълният член, напр.: *ученика-тъ* [XVI], *читателя-тъ* [XII], *пътя-тъ* [XIII], *учителя-тъ* [26].

8. Енклитичните форми на личните местоимения са *мя*, *тя*, *ся*. Посочените тук нормативни положения в езика на С. Радулов се вписват напълно в насоката, по която тръгват унификационните процеси по това време. По отношение на някои норми той проявява колебание, то това като че ли е неизбежно при тогавашното състояние на нашия книжовен език. Колкото и скромнен да е С. Радулов като книжовник, няма съмнение, че с учебниците си, печатани в Болград, подпомага процесите на нормативно устрояване на българския книжовен език.

* * *

Втори по броя на отпечатаните книги в Болград е **П а в е л К а л я н д ж и** /1838—1890/, родом от Лясковец, учителствувал в Лясковец, Галац и Комрат, Бесарабия, след като завършва Ришельовския лицей като руски стипендиант. От 1861 до 1878 г. е инспектор на българските училища в Бесарабия. За нуждите на училищата той печата в Болград „Български буквар, нареден по последната най-нова метода“ /1861/, „Кратка читанка за взаимните училища“ /1862/, „Кратка священа история и катихизис с нужните молитви“ /1863/ и др. Наблюденията ми върху езика на Калянджи ще се ограничат само върху „Кратка читанка за взаимните училища“, „издание второ“ /остава неизяснен въпросът за първото издание, но предполагам, че то също е отпечатано в Болград една година по-рано — 1861 г./.

П. Калянджи се придържа към установения в началото на 60-те години на XIX в. състав на гражданската кирилица, приложена към нашия език. И той употребява по три букви за писане на вокалите [и]- /и, ы, і/ и [ъ] /ъ, ъ, ж/, и той разграничава писмено именителен от косвен падеж при имената от ж. род в ед. число, напр.: *Суша ся нарича голѣмо пространство отъ сухъ земль. Часть отъ сухъ земль обыколенъ отъ сякъ странъ съ водъ нарича ся островъ* [16]. Езикът на инспектора на бесарабските училища е в по-голяма степен повлиян от руски език в сравнение с езика на един С. Радулов например, но това не засяга нормите, към които се приобщава.

По-основните нормативни положения в писмения език на П. Калянджи са:

1. Съчетания *ър*, *ръ/ъл*, *лъ* на мястото на старите сонантни съгласни, напр.: *първа* [1], *гърцы* [83], *крывъ* [35], *гърды-тъ* [35] и др.

2. Старобългарската малка носовка /а/ се застъпва предимно с *я*, напр.: *мясо* [43], *пять* [13], *десять* [IV], *ся* [10] и др.; срещат се и форми с *е*, но броят им е много малък: *се*, *месо*, *име*/.

3. Меки „окончания“ за 1 л. ед. число и 3 л. мн. число, сегашно време при глаголи от II спрежение, напр.: *събарѣ* [47], *мысль* [1], *мысльтъ* [1], *говорѣтъ*

/III/, *обвинѣ* [IV], *ходѣтъ* [37], *хранѣтъ* [39] и др.

4. Бъдеще време се образува с частица *ще*, напр.: *ще примѣлѣж* [1], *ще рѣж* [1], *ще ся намѣрѣтъ* [VII], *ще да ся сричатъ* [VI], *ще видимъ* [52], *ще ся подигни* [52] и др.

5. Членуване на имената от м. и ж. род в мн. число с *-тъ*, напр.: *читатели-тъ* [VII], *слогове-тъ* [VI], *животны-тъ* [2], *кожы-тъ* [3], *горы-тъ* [3], *дивы-тъ* [3] племена [4], *стары-тъ* времена [6] и др.

6. Прилагателните имена от м. род ед. число се членуват с *-ий* /ый, ій/, напр.: *въздушній шаръ е исплетенъ отъ концы* [52], *на природный си языкъ* [IV], *отъ небесный сводъ* [56] и др.

7. При съществителните имена от м. род ед. число се употребява предимно пълният член, напр.: *отъ въздухъ-тъ* [63], *отъ дъждъ-тъ* [63], *въ букварь-тъ* [V], *по причинъ-тъ* на пламъкъ-тъ и гърмежъ-тъ [68] и др.

8. Енклитичните форми на личните местоимения са *мя*, *тя*, *ся*. В нормативно отношение съществува твърде голяма близост между писмения език на П. Калянджи и С. Радулов. Има сведения, че Калянджи се е отнасял с уважение към книжовната дейност на С. Радулов и е възможно да е изпитал известно въздействие от неговата книжовноезикова практика, но все пак причините за близостта са по-обща и по-дълбоки; те трябва да се дирят най-вече в еднотипната говорна основа, от която изхождат двамата.

В писмената реч на П. Калянджи има и някои други особености, които няма да бъдат предмет на тези бележки. Но все пак ще отбележа формата *быле* вм. *били* от сп. гл. *съм*, употребявана под влияние на родния му лясковски говор. Ще посоча още, че вместо относителното местоимение *който* той си служи с формата *кой*, която е пак диалектно влияние, напр.: *Римляны-тъ имали робы, кои сж ги наричали мечобийцы, кои сж биле въоръжены съ голи саби и мечове* [7].

* * *

Размерът на тези бележки не позволява да се спра на нормативните положения в речта на други книжовници, които издават книги в печатницата към Болградската гимназия, но бих могъл да посоча някои норми, възприети от повечето автори. Сред тях са: съчетанията *ър*, *ръ/ръ*, *лъ*, член *-тъ* за мн. число, мекост на окончанието за 1 л. ед. число и 3 л. мн. число, сегашно време при глаголи от II спрежение, бъдеще време с частица *ще* /с изключение на формата за 1 л. ед. число/. Има пълно основание да се твърди, че книгите, печатани в Болград, поддържат и подпомагат конвергентните и унификационни процеси в българския книжовен език.

БЕЛЕЖКИ

¹ Дякович, В. л. Българска Бесарабия. С., 1918, с. 184.

² Знаме, бр. 21 от 6 юли 1875, с. 4.

³ Блъсков, И. л. Р. Спомени из ученически, учителски и писателски ми живот. С., 1907, с. 167—168.

⁴ Бернщейн, С. Б. О языке города Болграда. — Ученые записки Института славяноведения. Т. II, М.-Л., 1950, с. 225.

⁵ Вѣтов, В. Участието на д-р Васил Берон във фонетико-правописното устройство на новобългарския книжовен език през втората половина на XIX в. — Български език, 1984, кн. 6, с. 530—537.

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ТРЕТИ

ЕЗИКЪТ НА ТЕОДОСИЙ ИКОНОМОВ В “ЛОВЧЕНСКИЙ-ТЪ ВЛАДИКА ИЛИ БЕЛА НА ЛОВЧЕНСКИЙ-ТЪ САХАТЧИЙЪ” /1863/

РУСИН РУСИНОВ

Като най-високо училище, към което има уредена и печатница, Болградската гимназия привлича за учители образовани в чужбина българи, мнозина от тях учили и в университет. Един от тях е Теодосий Икономов /1836—1871/ роден в Свищов, където и учи отначало. През 1856 г. двайсетгодишният младеж заминава за Киев, учи гимназия, записва се и студент в Историко-филологическия факултет на Киевския университет “Св. Владимир”. Известно време слуша лекции по славянска филология и в Пражкия университет. Няма сведения да се е дипломирал като филолог, но все пак натрупва твърде богати и разностранни знания по език и литература. През 1861 г. пребивава известно време в Белград и сътрудничи на Г. С. Раковски при редактиране на в. “Дунавски лебед”. Следващата година се връща в Свищов и учителствува една година, премества се в Браила /1863/, но и там не се задържа. Заминава за Болград, където е назначен за учител по български език и литература. В “Слово, наречено в Централното болградско училище в денят на празнуването паметта на св. Кирила и Методия” /Болград, 1864/ той се нарича “професор” /учител/ “на езикът и литературата славенска”. На два пъти Икономов е и директор на гимназията /1864, 1867—1869/.

Предполага се, че отиването на Т. Икономов в Болград е продиктувано преди всичко от намерението му да се занимава с литературна дейност. Пристига в училището с ръкописа на “Ловченский-тъ владика или бела на ловченский-тъ сахатчийъ”, комедия, написана още през 1857 г., когато е ученик. Към това предположение ме насочва краят на предговора към комедията, където се казва, че ако творбата му се приеме добре, ще последват и други съчинения. През същата 1863 г. Т. Икономов печата една надгробна реч на български и на румънски език, а на следващата година пък издава споменатото вече слово по случай празника на Св. св. Кирила и Методия. Поема уреждането и издаването на основаното от учителите в гимназията сп. “Общ труд. Повременно книжовно списание” /1868/, което включва сред задачите си и “езикознанието, а особито